

קולות אופוזיציוניים במפת התקשורת החדשה 2: סיעות אופוזיציוניות במועצות הרשויות המקומיות¹

במאמר זה אמשיך ואאיר על השימושים ברשת האינטרנט בידי גופים אופוזיציוניים בתוך מוסדות פוליטיים. המאמר סוקר את הקשיים המסורתיים של סיעות אופוזיציוניות במועצות הרשויות המקומיות להעביר את מסריהן לתקשורת, לנוכח הקשר ההדוק בין שלטון ומקומון ברמה המקומית. כמו כן הוא עומד על השימוש באינטרנט על מנת להתארגן ולהישמע, ואף ליצור קישוריות בין סיעות אופוזיציוניות במגוון רשויות לצורך פעילות קולקטיבית.

בעיית החשיפה התקשורתית של אופוזיציה בגופים פוליטיים בעלי נראות מוכה: המקרה של מועצות הרשויות המקומיות

תופעת התחזקות הגופים האופוזיציוניים בהתארגנויות פוליטיות הודות לפתיחות ולאינטראקציה המתקיימת בפלטפורמות מדיה חברתית, נידונה במאמר הקודם בהקשר למפלגות פוליטיות.² אולם התופעה רלוונטית לשלל מוסדות פוליטיים. ה"דבק" המחבר את המחנות או הגופים השונים המרכיבים את המוסדות הללו עשוי להיות "סמיך" או "דליל" יותר, מידת התחרותיות והשוני בין האינטרסים משתנה במקרים שונים של התארגנות פוליטית. אולם בכל המקרים הנדונים, פלטפורמות מדיה חברתית מאפשרות למנהיגי "התארגנויות המשנה" גישה למדיה, ואיתה חשיפה בפני קהלי יעד רלוונטיים. בעוד במאמר הקודם נסב הדיון סביב מפלגות פוליטיות, ברצוני להעתיק אותו במאמר הנוכחי לסביבה נוספת שבה פלטפורמות מדיה חברתית עשויות לסייע בחיזוק כוחות אופוזיציוניים במוסדות פוליטיים – מועצות הרשויות המקומיות. לפי חמי דורון, לשעבר ח"כ ויו"ר השדולה למען מינהל תקין ברשויות המקומיות, האינטרנט הוא כלי מצוין לתקשורת בין חברי המועצה (ובכלל בתוך ארגונים), אולם הוא עדיין לא מספק פתרון לבעיות האופוזיציה בשל היעדר עניין מצד הציבור. הציבור אינו מגיע לאתרי הרשויות המקומיות ואינו מוריד פרוטוקולים של ישיבות המועצה, וכך ייתכן שחברי המועצה והציבור המעורב ימשיכו להיות מעודכנים בעניינים שעל סדר היום ובמחלוקות לגביהם, אולם אלה לא יגיעו לידיעת הציבור הרחב. התקשורת הארצית ממעטת לכסות

אירועים המתרחשים ברמה המוניציפלית, למעט אירועים יוצאי דופן, ואף תחנות רדיו אזוריות – חדשות יחסית בנוף התקשורת הישראלי – אינן מתעמקות בסיקור הפוליטיקה המקומית. על פי חוק, דיוני הרשויות המקומיות פתוחים לכל, אולם בדרך כלל הציבור אינו מתעניין ואינו מפגיין נוכחות בדיונים. נוסף לכך, לפי דורון ראשי הערים לעתים קרובות אינם מפרסמים כראות את המפגשים ומקשים על הציבור להגיע.

גורם ותיק יותר בשוק התקשורת הלוקלי בישראל הוא העיתונות המקומית. המקומונים בישראל התפתחו כתגובה לסיפוק צורכיהם התקשורתיים של חברי קהילות מקומיות שלא באו לידי ביטוי בעיתונות הארצית היומית, ובמיוחד בפריפריה – משם חדרו המקומונים בהדרגה אל המרכז (כספי, 1980; Caspi, 1986). העיתונות המקומית מסקרת, לעתים באופן בלעדי, נושאים מקומיים שונים כגון חינוך, ספורט, פוליטיקה, אירועים מיוחדים בעיר ועוד, ובמקביל יוצרת הן מקור לליכוד וגאווה מקומית לתושבים והן זירת חשיפה ייחודית לפוליטיקאים המקומיים (בקר, 1984). לפי כספי ולימור (1990), לעיתונות המקומית יש פוטנציאל השפעה רב על דעת הקהל בקרב תושבי הרשויות המקומיות שבהן היא מתפרסמת ואף על אופן התנהלות הרשות עצמה (ראו גם בקר, 1984; נבון, 2001), ואחידתה איתנה במיוחד בפריפריה (כספי ולימור, 1990). לפי לימור ופרי (2005), ב-2004 היו קיימים בישראל לפחות 350 מקומונים, ולטענתם "התקשורת המקומית תפסה מקום מרכזי בזירת המשחק הדמוקרטי ברמה הלוקאלית, בדומה לזה של אמצעי התקשורת 'הגדולים' ברמה הארצית. במילים אחרות: הדו־שיח בין המוסד הפוליטי לבין הציבור, ברמה הלוקאלית, איננו יכול עוד להתנהל ללא השתתפות ו/או מעורבות, ישירה או עקיפה, של אמצעי התקשורת" (לימור ופרי, 2005: 73; ראו גם נבון, 2001; בקר, 1984).

לפי כספי ולימור (1990), פריחת העיתונות המקומית מעודדת ביזור ופולורליזם תקשורתי ואף פוליטי ברמה המקומית (ראו גם כספי, 1980; בקר, 1984; לנצמן, 1984). יתרה מכך, העיתונות המקומית תרמה "לחזוקה של הדמוקרטיה. היא יצרה ערוצי הידברות נוחים ודו־סטריים בין המוסד הפוליטי לבין התושבים, היא הקימה את 'השוק החופשי של הדעות והרעיונות' ברמה הלוקאלית, היא יצרה מנגנוני פיקוח וביקורת על המוסד הפוליטי והיא נהפכה לבמה ציבורית המעצימה את התושבים המקומיים" (לימור ופרי, 2005: 76).

עם זאת, החשש הוא שה"מתווכים המקומיים" הללו לא ישכילו למלא כהלכה את תפקידם כ"כלבי השמירה" של הרשות המקומית, בעיקר בשל מה שלימור ונוסק (2001) מכנים "צנזורה כלכלית": "מניעת פרסום מידע שיש בו כדי לפגוע באינטרסים כלכליים עסקיים של מפעיל הצנזורה או לקדם את האינטרסים הכלכליים של מתחריו" (לימור ונוסק, 2001: 100-101). הסכנה המיוחדת לצנזורה הכלכלית נובעת מן הקושי הרב הכרוך בזיהויה ומחוסר יכולתנו לדעת אם ומתי היא מתרחשת.

רובם המכריע של המקומנים הם מכווני רווח (Caspi, 1986), מטרתם בראש ובראשונה לייצר רווח לבעלים ולספק במה למפרסמים המקומיים. מאחר שמקורותיהם הכלכליים זעומים ומטרתם הראשונית היא הפקת רווחים, נתונים העיתונים המקומיים ללחצי המפרסמים במידה רבה יותר מאשר במישור הארצי (כספי ולימור, 1990; לימור ופרי, 2005). במקומות רבים חלק משמעותי מתקציב הפרסום מגיע מהמסד העירוני, ועקב כך המקומנים עשויים להימנע מביקורת כלפי קברניטי הרשויות. אלה בתורם עשויים לשלוט לא רק במידע שמתפרסם אלא אף לקבוע אילו תכנים לא יתפרסמו (לנצמן, 1984; אברהם, 2001). בשל דינמיקה זו, העיתונים המקומיים עשויים להפוך ל"מתווכים מסורסים" (כספי ולימור 1990: 255. ראו גם בקר, 1984), ולעמעם או להבליע לחלוטין קולות אופוזיציוניים שאינם עולים בקנה אחד עם התנהלות הרשות המקומית (לימור ופרי, 2005). לעדויות אנקדוטליות בכיוון זה ראו סדרת כתבות של אימרגליק בעין השביעית, "הון, שלטון ומקומון" (2008א, 2008ב, 2008ג), שהתפרסמו לפני הבחירות המוניציפליות בנובמבר 2008, וכן פרסיקו (2010).

אפיקים חדשים לחשיפה תקשורתית אופוזיציונית ברשת

האינטרנט מציע אופציות חדשות ליזמים פוליטיים וקבוצות אופוזיציוניות בתוך מועצות הרשויות המקומיות – הן בשל חסמי הפרסום והארגון הנמוכים והן בשל היכולת להגיע בקלות יחסית לקהלי יעד פוטנציאליים רבים (Lev-On, 2008). בהמשך לדיון במאמר הקודם, נעמוד על דרכים מספר שבהן האינטרנט עשוי לסייע לחברי סיעות האופוזיציה ברשות המקומית. הדרך הראשונה והמיידית הפתוחה בפני חבר מועצה אופוזיציונר היא הקמת אתר אישי או קיום נוכחות בפלטפורמות רשת פתוחות, למשל רשתות חברתיות כגון פייסבוק. אתר מסוג זה יכול לרוב את הפרופיל האישי של חבר המועצה, פרטים על אודות פעילותו הפוליטית והאחרת, מידע על הסיעה שאליה הוא משתייך, פרטי יצירת קשר וכו'. אתר כגון זה מוקם ביוזמתו של חבר המועצה לשם קידום מטרותיו והתמיכה הציבורית בו. כדוגמה לאתר אישי של חבר מועצה נזכיר את האתר של ראש סיעות האופוזיציה לשעבר במועצת ירושלים, ניר ברקת (כיום ראש עיריית ירושלים), אשר השכיל עוד בהיותו באופוזיציה לנהל קשר עם תושבי העיר באמצעות הרשת, ואף לדרבן אותם באמצעות האתר להשתתף בפעולות קבוצתיות שיוזם. הבעיה העיקרית בהקמת אתר מסוג זה נובעת מן החשיפה המוגבלת שיש לאתר פרטי כזה והחשש שבהיעדר קידום אינטנסיבי, האתר "יטבע" וייעלם באוקיינוס האתרים ברשת. עקב כך השפעתו מוגבלת אף היא.

אופציה נוספת היא פרסום בפורומים מקומיים המהווים "אתרי מפתח" (לב-און, 2009) ברמה המקומית. דוגמאות: אתר לוקאל המגדיר את עצמו כ"פורום המקומי הגדול

בישראל" ועוסק במגוון נושאים כגון חדשות, פליילים וספורט – כולם ברמה המקומית בלבד; פורומים בתפוז; פורומים עירוניים ב-Ynet; ואתר בחדרי חרדים – "מדורת השבט" של הציבור החרדי, המהווה זירה לוויכוחים ורכילויות. בתקופת הבחירות לרשויות המקומיות הייתה התסיסה בפורומים שבאתר כה רבה (למשל עקב חיכוכים בין חצרות שונות לפני ואחרי הבחירות לעיריית ירושלים, שם התפצל הקול החרדי בין פורוש החרדי וברקת החילוני), עד שהמנהלים נאלצו לערוך "מבצע חסימות" של משתתפים שהתעלמו מדרישת האתר לא לבזות רבנים ולא להשמיץ כותבים אחרים (אטינגר, 2008).

אירור 1. דירוג הקהל את ביצועי חברי מועצת עיריית קריית שמונה. צילום מסך מתוך אתר פתקים – אתר הבחירות של הגליל³

http://www.readme.co.il/8now/z-miflaga.html

הבחירות המקומיות 8

שקור בעיתונות המקומית
הפרסום במקומון עובר על חוק התעמולה. במקביל נחתם הסכם עודפים בין בני' ליפעת שאשא-ביטון.

כנס נוער התקיים במוצ"ש לסיעת ראש פינה אחת בראשותו של אביהוד רסקי
רסקי: "שמענו את בני הנוער ואנו מבטיחים, שאת כל ששמענו ניישם ונממש".

ראש בראש: הבחירות בחצור הגלילית יתמקדו במאבק בין כמיסה וסוסיסה
המועמדים שאול כמיסה ושמעון סוסיסה ריכזו מאחוריהם שני גושים גדולים. מרתק.

נבואות שקר
שאלה: האם תגיעו להצביע ביום הבחירות?
כל המפלגות משקיעות כספים רבים כדי לשכנע את הבחור להצביע עבורן, אך לא ברור אם תגיעו בכלל <<<
ON AIR

שאלה: מה דעתכם על תליית כרזות במקומות ציבוריים?
כל הצמטים, המעקות והקירות מלאים בכרזות בחירות. מה דעתכם על כך?

טבלת חברי המועצה

חבר מועצה	מצביעים	ניקוד כללי	ניקוד משוקלל
1 אהובה סריגין	401	1,235	3.1 (טוב+)
2 יגאל בחגל	170	508	3.0 (טוב)
3 אלירן ביטון	620	1,708	2.8 (טוב-)
4 יונה פרטוק	202	536	2.7 (טוב-)
5 נסים מלכה	191	507	2.7 (טוב-)
6 שמעון קמרי	417	1,099	2.6 (טוב-)
7 שמעון אלבז	365	868	2.4 (ביטוי+)
8 חיים ברביבאי	322	774	2.4 (ביטוי+)
9 סמי מלול	262	633	2.4 (ביטוי+)
10 בוריס סידלוקובסקי	135	328	2.4 (ביטוי+)
11 מישל בן שימול	198	457	2.3 (ביטוי+)

תקופות
חוזר מנכ"ל משרד הפנים בנוגע לבחירות לרשויות המקומיות.
26/0808

התקבל **תיקון** חדש לחוק הרשויות המקומיות (מימון בחירות). תיקון החוק קובע כי סיעה שתאחר בהגשת בקשה למימון, אף אם באישור שר הפנים, תיגנס מגובה 10% מכספי המימון המגיעים לה. בנוסף, קוצרה התקופה בה ניתן להגיש בקשות לכספי מימון.
06/0808

תיקון חוק הרשויות המקומיות קובע כי ראש רשות מקומית שכהונתו פקעה בשל הרשעה בעבירה שיש עימה קלון לא יהיה זכאי להתמודד בבחירות הראשונות לראש כהונתו, גם במקרה ולא הוטל עליו עונש מאסר בפועל. לחוק תחולה גם על הבחירות למועצות אזוריות.
06/0808

חוזר מנכ"ל משרד הפנים בנוגע לבחירות המקומיות 2008.
15/0708

לוח זמנים משולב לא רשמי (בחירות מימון ותעמולה)

באתרים מעין אלה יכולים חברי האופוזיציה ותומכיהם לתת דרור לדעתם. בגלל המרכזיות היחסית של האתרים, הם יכולים להיחשף בפני ציבור שאינו מודע לאתרים האישיים של חברי האופוזיציה. ברוח הדיון הקודם על שילוב תוכני גולשים, חלק מאתרים אלה מאפשרים לגולשים לא רק להביע דעתם על אודות התפתחויות ברמה המקומית, אלא למשל, לדרג את ביצועיהם של חברי המועצה (ראו איור 1). השילוב של שקיפות ואינטראקטיביות עשוי לתמרץ את חברי האופוזיציה ליישר קו עם דעת הקהל. אופציה שלישית שבה אתמקד היא תיאום מקוון בין סיעות אופוזיציה ברשויות מקומיות שונות. בישראל קיימות כ־260 רשויות,⁴ ובהן אלפי חברי מועצות אשר רבים מהם – במיוחד ראשי האופוזיציה במועצות הרשויות – מתקשים בהעברת מסריהם אל הציבור מהסיבות שנידונו למעלה. נראה כי בעיה זו החרפה לאחר המעבר לשיטת בחירה ישירה של ראשי הרשויות המקומיות.

ב־2004 התארגנו חברי המועצות ברשויות המקומיות בישראל לארגון מייצג – אח"מ (ארגון חברי מועצות). הארגון פועל למען שיפור וחיזוק מעמדם של חברי המועצות, איזון בין הכוחות הפועלים ברשות המקומית, ריסון כוחו של ראש הרשות מחד וחיזוק כוחם של חברי המועצות מאידך (הן חברי הקואליציה והן חברי האופוזיציה). כל זאת כדי לטייב את המשילות והדמוקרטיה ברמה המוניציפלית, אולם לפי נציגת הארגון שרי סלע (בראיון אשר נוהל איתה באפריל 2008), הניהול והפעילות בו וולונטריים (יש לזכור כי הרוב המוחלט של חברי מועצות הרשויות אינם מקבלים שכר עבור שירותם), והארגון מתקשה לגייס משאבים, להגיע לחברי מועצות רבים ולהניע אותם לפעולה. על מנת להקל על הבעיה – ולו בצורה חלקית – יזם יקי ברוש, חבר מועצת עיריית גבעתיים לשעבר, אתר הנושא את השם "אופוזיציה".⁵ בראיון עם ברוש (אפריל 2008) הוא טען כי "כשאתה נמצא באופוזיציה כל הדלתות נעולות". עיתונים ארציים ממילא כמעט ואינם מתייחסים לנעשה בפריפריה משיקולי מקום ועריכה, ואם מגיע מידע ברמה מקומית, הוא יהיה מאחת הערים הגדולות. לחלופין, הידיעה עשויה להופיע אם היא סנסציונית במיוחד (ראו גם אברהם, 2001). לפי ברוש, ביקורת המופנית כלפי הקואליציה, ובעיקר כלפי ראש העיר, מצונזרת במקרים רבים – מה שמונע חשיפה של שחיתות ומינהל בלתי תקין (ראו גם לימור ופרי, 2005; כספי ולימור, 1990). ייתכן אפוא כי חוסר המודעות של הציבור לרבות מן השחיתויות הפוליטיות במועצות השונות אינו נובע רק מחוסר עניין, אלא גם מתת־סיקור של עניינים אלו באמצעי התקשורת השונים.

איור 2. דף השער של האתר אופוזיציה (אוחר באוקטובר 2008, שבועות מספר לפני הבחירות המוניציפליות)

בניגוד לאתרים מקומיים, כגון לוקאל או פורומים של הערים ב-Ynet, אתר אופוזיציה מציע במה לחברי האופוזיציה בלבד בכלל הרשויות המקומיות בארץ. האתר מציג תמונה בלתי מאוזנת בפני הגולשים באתר, הנחשפים אך ורק לטיעוניהם ודעותיהם של חברי האופוזיציה, ולא לטיעונים המנוגדים של חברי הקואליציה במועצות הרשויות. ברוש מצדיק זאת בטענה שהאתר יוצר העדפה מתקנת לחברי האופוזיציה, העדפה המפצה על חוסר השוויון בכיסוי הקיים ביתר כלי התקשורת המקומיים. לדידו, אם יותר לחברי קואליציה להיות פעילים באתר – האופוזיציה תיטמע לגמרי ותהפוך "מקופחת" גם ב"ערוץ" היחידי המאפשר לה חשיפה.

לפי ברוש, האתר מיועד לכל חברי מועצות הרשויות המקומיות שהם חברי סיעות אופוזיציוניות, ומטרתו להגביר את קולם מחד ולצמצם את הפער שנוצר בחשיפה התקשורתית המקומית בין הקואליציה לאופוזיציה מאידך (הן מבחינת מספר הכתבות העוסקות בנושאים הנוגעים לסיעות האופוזיציה והן מבחינת אופי הסיקור החיובי). כל חבר אופוזיציה רשאי להעלות לאתר תכנים כאוות נפשו. ההגבלה היחידה הינה איסור פרסום לשון הרע על כל רבדיה.

אתרים כגון אופוזיציה מתפקדים כנקודות מפגש בין התושב לנציגיו ברמה המוניציפלית. ברוש גורס כי בעתיד האתר ישודרג ויכלול מדור מאמרים ודעות שבו יוכלו לכתוב חברי מועצות מכל גוני הקשת הפוליטית ותינתן אפשרות לחברי הקואליציה להעלות תכנים. ייתכן כי מנקודת מבטם של קברניטי הרשויות, אתרים כגון אופוזיציה – בדומה לפורומים המפלגתיים שנידונו קודם – מאפשרים לאופוזיציה להתארגן טוב יותר ועלולים ליצור בעיות משילות ברשויות שקודם לכן התנהלו באפקטיביות, אם לא בדורסנות. אולם מנקודת מבטם של התושבים, אתרים כגון אלו עשויים לחשוף את העימות בין הקואליציה לאופוזיציה, ומחייבים את הצדדים לחדד את עמדותיהם ואת הפוליטיקאים להיות קשובים יותר לפעילים ולציבור.

סיכום

לצד המעלות הקיימות בשיטות ארגון חדשניות ועתירות תוכן גולשים עבור מוסדות פוליטיים, עמדתי במאמר זה על יכולתן של התארגנויות משנה פנים-מוסדיות להשתמש באותם כלים ממש לצורכיהן. כך למשל, השימוש הגובר של מפלגות פוליטיות בכלים מקוונים כגון בלוגים ארגוניים ורשתות חברתיות עשוי להוביל להתייעלות וזרימת מידע משופרת בתוך הארגון, אך במקביל אנו עלולים לראות גם הקצנה של מחנאות וכיתתיות, וקריאת תיגר על יכולת ההנהגה למשול ולהנהיג, לנוכח התחזקות הקבוצות הפנימיות שהשקפתן אינה עולה בקנה אחד עם השקפת המנהיגים (ראו למשל Lofgren 2009; Gibson, Greffet & Ward, 2009; Gibson & Ward, 2009; & Smith, 2003).

ברשויות המקומיות, האופוזיציה היא גוף שקולו כמעט ואינו נשמע באמצעי התקשורת השונים – ברמה המקומית ובוודאי ברמה הארצית. בקרב הציבור נשמע בעיקר קולם של חברי הקואליציה, דבר המעניק להם בולטות תקשורתית, ומתוך כך יכולת טובה יותר להשפיע על הבוחר העתיד. האופציה להקים אתר אישי, וכן להשתמש בפורומים מקומיים ובאתרים המוקדשים לפעילות האופוזיציה, מחזקת את יכולת האופוזיציה ברמה המקומית. אנו נוכחים כאן בדינמיקה דומה לזו שנסקרה במאמר הקודם, שעסק בשימושי האינטרנט של אופוזיציות פנים-מפלגתיות: פתיחת אפיקי תקשורת חדשים בפני גופים פוליטיים בעלי נראות נמוכה וגישה כמעט חסומה למדיה המסורתית, במחיר של ערעור אפשרי של היציבות המוסדית.

התארגנויות דמוקרטיות מתאפיינות על פי רוברט דאהל (Dahl, 1982) בדילמות של ריכוזיות מול ביזור, שליטה ופיקוח מול אוטונומיה. בדיאלקטיקה ארוכת השנים בין משילות ויציבות לבין ייצוגיות, נראה שבמקרים רבים הרשת דווקא מבססת את האחרונה על חשבון הראשונה. אולם אף אם האינטרנט עשוי לשמש כמצע לפירוד וקיטוב פנים-ארגוני במוסדות פוליטיים שונים, עדיין אין זה סוף הסיפור. כיוון ההתפתחות

העתיד של אתר אפוזיציה מדגים כיצד "הנדסה ארגונית" נבונה עשויה לשלב את האפוזיציה בדיון ארגוני וציבורי מפרה. כך במקום שהשיח הפנים-מוסדי יהיה מקוטב בין שיח פנימי נפרד של ההנהגה לבין שיח פנימי נבדל של חברי האפוזיציה, ניתן להשתמש במגוון כלים לתיעול ולמינוף דיון כולל לטובת הסכמה מוסדית נרחבת יותר.

הערות

- 1 מאמר שני מתוך שניים בנושא גופים אפוזיציוניים ברשת האינטרנט. המאמר הראשון פורסם ב"מרחב הציבורי" גיליון 5.
- 2 רוב תורות על הסיוע לשרון חלבה-עמיר, לחן סבג ולארוז רהב. על הראיונות וההערות תודה לחמי דורון, לשעבר ח"כ ויו"ר השדולה למען מינהל תקין ברשויות המקומיות; ליקי ברוש, מנהל אתר אפוזיציה; ולשרי סלע, חברת מועצת עיריית ראש העין וממובילות אח"מ (ארגון חברי מועצות).
- 3 www.readme.co.il/8now/z-miflaga.html, אוהזר באוקטובר 2008.
- 4 נתוני משרד הפנים מתוך אתר המשרד, www.moin.gov.il, אוהזר באפריל 2009.
- 5 www.opposition.co.il

רשימת מקורות

- אברהם, א'. 2001. ישראל הסמויה מעיני התקשורת. ירושלים: אקדמון.
- אטינגר, י'. 2008. מדורת השבט גועשת בחדרי חרדים. הארץ, 1.12.2008.
- אימרגליק, ש'. 2008א. זה היה סיפור של קיץ. העין השביעית, נדלה מ: http://www.the7eye.org.il/articles/Pages/150908_Tirat_Hakarmel_local_newspaper_and_its_love_hate_story_with_local_elections.aspx
- 2008ב. אדומים, ירוקים ושחורים. העין השביעית, נדלה מ: http://www.the7eye.org.il/articles/Pages/021108_Local_newspapers_war_in_maale_adumim.aspx
- 2008ג. "עירייה ברשת". העין השביעית, נדלה מ: http://www.the7eye.org.il/articles/Pages/101108_Eilat_city_hall_entering_the_news_business.aspx
- בקר, א'. 1984. העיתון המקומי כגוף פוליטי בעיר: סקירת הערכות ומשמעויות. בתוך: א', בקר וי', אגסי (עורכים), יחסים הדדיים בין השלטון המקומי לבין אמצעי התקשורת. ירושלים: הוצאת הכנס הארצי השמיני לשלטון ולמינהל מקומי, עמ' 7-25.
- כספי, ד', ולימור י'. 1990. המתווכים: אמצעי התקשורת בישראל 1948-1990. תל אביב: עם עובד.
- כספי, ד'. 1980. צמיחתה של העיתונות המקומית בישראל: מגמות והערכות ראשונות. רמת גן: אוניברסיטת בראילן, המכון לשלטון מקומי.
- לב-און, א'. 2009. נתיבים חדשים באקולוגיית המידע ברשת: חמש אנקדוטות בחיפוש אחרי תאורייה. העין השביעית, http://www.the7eye.org.il/Thesis/Pages/090409-New-paths-in-web-data-ecology.aspx?RetUrl=/THESIS/Pages/Thesis_Lobby.aspx
- לימור, י', ונוסך ה'. 2001. הצנזורה של "היד הנעלמה". קשר, 29, עמ' 98-110.
- לימור, י', ופרי י'. 2005. המקומון והרשות המקומית: יריבים טורפים או זוג לטנוג? ניר עמדה מס' 11, בתוך דברי כנס ועידת השלטון המקומי הראשונה של ביי"ס לממשל ומדיניות באוניברסיטת תל-אביב, עמ' 72-85.
- לנצמן, א'. 1984. העיתונות המקומית: ביטוי נוסף למעבר החברה הישראלית מדמוקרטיה אידיאולוגית לדמוקרטיה טריטוריאלית. עבודת גמר, אוניברסיטת בר-אילן.

נבון, ד'. 2001. קביעת סדר היום הציבורי, התקשורת והפוליטי במישור המקומי. עבודת גמר, אוניברסיטת בר-אילן, המחלקה למדעי המדינה.
 פרסיקו, א'. 2010. נשבר קיר הזכוכית. העין השביעית, נרלה מ: [http://www.the7eye.org.il/articles/](http://www.the7eye.org.il/articles/Pages/070110_Fear_and_Loathing_in_Maariv.aspx)

- Caspi, D. 1986. *Media Decentralization: The Case of Israel's Local Newspapers*. New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- Dahl, R. A. 1982. *Dilemmas of Pluralist Democracy: Autonomy vs. Control*. New Haven: Yale University Press.
- Gibson, R., & S. Ward. 2009. Parties in the digital age: A review article. *Representation* 45(1): 87–100.
- Gibson, R., F. Greffet, & S. Ward. 2009. Party Organisational Change and ICTs: The Growth of a Virtual Grassroots? Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Toronto.
- Lev-On, A. 2008. "Analyzing Internet-based collaborations." In *New Media and Innovative Technologies*, eds. Samuel-Azran, T. & Caspi D., Beer-Sheva: Ben Gurion University Press, pp. 39–72. Also online: <http://cmsprod.bgu.ac.il/Eng/Centers/burda/Publications/books/usesgratnewm.htm>
- Lofgren, K. & C. Smith. 2003. Political Parties and Democracy in the Information Age. In Gibson, R.K., Nixon, P.G. and S.J. Ward (eds), *Net Gain? Political Parties and the Internet*, Routledge: London, 39–52.